

СЯМЕЙНЫ
КЛУБ

БУСЛЯНКА

*Многія дзіцячыя гульні —
перайманне сур'ёзнай дзейнасці дарослых.*

Януш КОРЧАК

Віктар ЧЭЧАТ,
доктар педагагічных навук

Беларуская сям'я: СЁННЯ І ЗАЎТРА

Асаблівасці выхавання дзяцей
у дзіцячых дамоў сямейнага тыпу

(Працяг. Пачатак у № 11,12 за 1996 г., № 1,5 за 1997 г.)

Дзіцячы дом сямейнага тыпу (ДДСТ)—адна з форм уладкавання ў сям'ю дзяцей-сірот і дзяцей, якія засталіся без бацькоўскай апекі, мае статус дзяржаўнай установы і карыстаецца правамі юрыдычнай асобы. Ён функцыянуе ў выглядзе асобнай сям'і, у якой агульная колькасць родных і прыёмных дзяцей, як правіла, не перавышае 10 чалавек, ці ўваходзіць у састаў дзіцячай вёскі (гарадка). Дзейнасць дзіцячага дома сямейнага тыпу вызначаецца Законам Рэспублікі Беларусь "Аб правах дзіцяці" (1993 г.), пастановай Савета Міністраў Беларусі № 204 ад 17 кастрычніка 1988 г. "Аб стварэнні ў рэспубліцы дзіцячых дамоў сямейнага тыпу", прыкла-

ПАПАРАЦЬ-КВЕТКА

дным Палажэннем аб дзіцячым доме сямейнага тыпу, якое зацверджана Загадам міністра адукацыі Рэспублікі Беларусь № 232 ад 16 ліпеня 1993 г.

Дзіцячы дом сямейнага тыпу—гэта сям'я, у якой на поўным дзяржаўным забеспячэнні выхоўваецца не менш 5 дзяцей-сірот і дзяцей, якія засталіся без апекі бацькоў. Бацькі-выхавальнікі ў адносінах да дзяцей, якія яны ўзялі на выхаванне, выконваюць функцыі апекуноў (папячыцеляў). На працягу 6 гадоў (1989—1994 гг.) у Беларусі было створана 25 дзіцячых дамоў сямейнага тыпу (19 гарадскіх і 6 сельскіх), у якіх пражывае і выхоўваецца звыш 208 дзяцей (159 прыёмных і 49 родных) ва ўзросце ад некалькіх месяцаў да 15 гадоў.

Вынікі нашай вопытна-педагагічнай работы паказваюць, што дзеці, якія выраслі па-за сям'ёй, вельмі складаныя і своеасаблівыя. Глыбокі адбітак на іх пачуцці і паводзіны накладваюць вынікі мацярынскай дэпрывацыі (ад англ. deprivation—пазбаўленне, абмежаванне), г.зн. пазбаўленне дзіцяці магчымасці непасрэдна знаходзіцца ў кантакце з маці, уступаць з ёю ў адносіны і зносіны. Працяглая дэпрывацыя, якая пачынаецца ў першы год жыцця дзіцяці і працягваецца да 3-х гадоў, звычайна прыводзіць да вельмі цяжкіх дэфармацый інтэлектуальных і асобасных функцый, якія практычна ў далейшым не паддаюцца выпраўленню. Назіранне за дзецьмі ва ўзросце ад аднаго года (ад 3—4 да 6—8 месяцаў), якія былі разлучаны з маці, паказваюць, што для іх характэрны такія праяўленні, як плач, смутак, задумлівасць, хваравітасць, бяссонніца. Спыненне працяглай дэпрывацыі ў раннім дзіцячым узросце можа садзейнічаць нармалізацыі ў знешніх паводзінах і ў інтэлектуальных функцыях. Аднак моўнае (даволі часта і маральна-эмацыянальнае) развіццё цяжка "аднавіць", падняць на неабходны, пажаданы ўзровень. Заўважана, што, чым раней ва ўзросце ад аднаго года пазбавіць

дзіця мацярынскай дэпрывацыі, тым больш нармальна будзе праходзіць яго далейшае развіццё і ўся жыцця-дзейнасць.

Дзецям, якія выраслі па-за сям'ёй, ва ўмовах мацярынскай дэпрывацыі, характэрны наступныя асобныя рысы і якасці:

—слабасць (павярхоўнасць) сацыяльных сувязей і адсутнасць разнастайных багатых сувязей з дарослымі і раўнагодкамі;

—безасобасныя адносіны да дарослых, няздольнасць да любові і павагі акружаючых людзей;

—адсутнасць уменняў тармажэння эмацыянальных рэакцый;

—абмежаванасць пазнавальнай і перцептыўнай функцый;

—няздольнасць да багатых эмацыянальных перажыванняў.

Практыка сведчыць, што дзеці з такім “наборам” адмоўных якасцей часцей за тых, якія выраслі ў сям'і, становяцца антыграмадскімі элементамі, некрытычна ўступаюць у сувязі, у тым ліку і сексуальныя. Нярэдка жанчына безадказна нараджае дзяцей і не клапаціцца пра іх, як у свой час бацька ці маці не клапаціліся пра яе.

Наша даследаванне сведчыць аб тым, што ў дзіцячых дамах сямейнага тыпу асабліва востра стаіць праблема маральна-эмацыянальнага выхавання, сутнасць якой заключаецца ў тым, каб сфарміраваць у прыёмных дзяцей, якія жылі ва ўмовах мацярынскай дэпрывацыі, правільныя адносіны да бацькоў, акружаючых людзей, да саміх сябе. Найбольш тыповымі пытаннямі ў аспекце маральна-эмацыянальнага выхавання, з якімі сутыкаюцца практычна ўсе бацькі-выхавальнікі, з'яўляюцца наступныя:

1. Устанаўленне добразычлівых адносін з прыёмнымі дзецьмі. Пераважная большасць прыёмных дзяцей становяцца адносяцца да бацькоў-выхавальнікаў, асабліва да маці, да яе родных дзяцей, іншых членаў сям'і. Аднак выдзяляецца катэгорыя прыёмных дзяцей, якія з першых дзён знаходжання ў новай сям'і негатывуна, з праяўленнямі элементаў агрэсіі адносяцца да бацькоў-выхавальнікаў і іншых членаў сям'і (такія адносіны назіраліся ў 17 дзяцей са 180, у асноўным ва ўзросце ад 11 да 15 гадоў). Вывучэнне паказвае, што падобныя адносіны залежаць ад узроставых асаблівасцей, узроўню выхаванасці дзяцей, вопыту ранейшых адносін, што былі сфарміраваны ў дзяржаўных дзіцячых установах. Адмоўныя прывычкі караняцца “ў доўгіх радах умоўных рэфлексаў” (І.П.Паўлаў) і ўзнаўляюцца самі па сабе. Задача бацькоў-выхавальнікаў заключаецца ў тым, каб зразумець вытокі і прааналізаваць прычыны негатывуных адносін прыёмных дзяцей да людзей і весці работу па ўстанаўленні добразычлівасці ў адносінах з прыёмнымі дзецьмі. Станоўчы эффект у гэтай рабоце прыносяць такія шляхі і сродкі, як кантактаванне з будучымі прыёмнымі дзецьмі ў перыяд папярэдніх наведванняў у дзіцячых дамах і школах-інтэрнатах, вывучэнне і ўлік абставін і ўмоў жыцця дзіцяці ў ранейшай сям'і і дзіцячай установе, наладжванне шчырых і сардэчных зносін з дзецьмі пры запрашэнні іх у сям'ю на некалькі дзён у час канікул, выхадныя і святочныя дні, аналіз узаемаадносін прыёмных дзяцей з роднымі і блізкімі ім людзьмі (братамі, сёстрамі, мацяркамі, дзядулямі і бабулямі), правядзенне з дзецьмі сумесных працоўных спраў, гульняў і святаў, праяўленне натуральнай мацярынскай і бацькоўскай любові, клопату, ласкі, дапамогі, а таксама прытрымліванне адзіных патрабаванняў з боку бацькоў і ўсіх членаў сям'і да родных і прыёмных дзяцей.

2. Пашырэнне сферы зносін прыёмных дзяцей як дзейснага сродку іх маральна-эмацыянальнага развіцця і ўзбагачэння. У дзяржаўных дзіцячых установах дзеці пастаянна знаходзяцца ў зносінах з адной групай раўнагодкаў. Гэта прыводзіць да таго, што ў іх амаль не развіваюцца ці вельмі слаба развіваюцца навыкі зносін, уменне ўступаць у зносіны з незнаёмымі людзьмі, вырашаць разнастайныя жыццёвыя сітуацыі. Як правіла, дзецям з дзіцячых дамоў і школ-інтэрнатаў характэрны “зносіны-абвінавачанне”, “зносіны-самаабарона”. Устараненню ў прыёмных дзяцей гэтых негатывуных якасцей садзейнічаюць пашырэнне сферы іх зносін і навучанне навыкам зносін: а) у новай сям'і—з маці, бацькам, дзядулем, бабуляй, іншымі членамі сям'і; б) у новай сям'і—са сваімі братамі і сёстрамі (бацькі-выхавальнікі знаходзяць іх у розных дзіцячых установах і аб'ядноўваюць у дзіцячыя дамы сямейнага тыпу; в) у дзіцячым садзе і школе—з нянькамі, выхавальнікамі, педагогамі, вучнямі; г) у гуртках, студыях, секцыях, клубах, дзіцячых арганізацыях—з раўнагодкамі, педагогамі, трэнерамі.

3. Правядзенне мэтанакіраванай работы па маральна-палавой асвеце і адукацыі той катэгорыі прыёмных дзяцей, якая набыла вопыт сексуальных скрыўленняў (скажэнняў), што быў узяты імі ў сем'ях бацькоў-алкаголікаў, прастыпутак, з “традыцый”, якія звязаны з няправільнымі адносінамі да дзяўчынак пэўнай катэгорыі падлеткаў у дзіцячых дамах. Практыка паказвае, што станоўчыя вынікі ў маральна-палавым выхаванні прыёмных дзяцей даюць наглядны прыклад паважлівых, клапацілівых, далікатных адносін бацькі і маці; устанаўленне гуманных і паважлівых адносін паміж бацькамі і дзецьмі, паміж хлопчыкамі і дзяўчынкамі. Важным з'яўляецца арганізацыя разнастайных відаў дзейнасці дзяцей (пазнавальнай, працоўнай, гульнявой, мастацкай, спартыўна-аздараўленчай) непасрэдна ў сям'і, у сумеснай рабоце сям'і і школы, а таксама індывідуальная работа бацькі з хлопчыкамі, маці—з дзяўчынкамі, і арганізацыя бацькамі індывідуальных кансультацый і гутарак для дзяцей у спецыялістаў (урачоў, псіхолагаў), рэалізацыя іх рэкамендацый у працэсе сямейнага выхавання.

4. Выхаванне беражлівых адносін да рэчаў і хатняй маёмасці. Як сведчаць нашы назіранні і дадзеныя бацькоў-выхавальнікаў, большасці прыёмных дзяцей уласцівы “варварскія адносіны да рэчаў і адзення”, “няўменне берагчы рэчы і хатнюю маёмасць”. Гэта ідзе ад таго, што ў дзіцячых дамах і школах-інтэрнатах дзеці ўсе атрымліваюць у гатовым выглядзе, не бачаць грошай і не ўмеюць іх лічыць, не маюць уяўлення аб бюджэце, не разумеюць, што ў выраб рэчаў, адзення і маёмасці ўкладзена чалавечая праца. Таму вопытныя бацькі-выхавальнікі ў мэтах выхавання беражлівасці ў прыёмных дзяцей выкарыстоўваюць такія сродкі і прыёмы: 1) прыцягненне дзяцей да вядзення сямейнага бюджэту, планавання грашовых расходаў на тыдзень і месяц, пакупкі рэчаў, адзення, прадметаў хатняга ўжытку; 2) выдача дзецям грошай для асабістых пакупак; 3) удзел дзяцей у добраўпарадкаванні кватэры, спальных, гульнявых пакояў і рэчочкаў; 4) выраб сумесна з бацькамі неабходных рэчаў для хатніх патрэб (падставак, вешалак для адзення, скрынак для абутку, клетак для птушак) і сямейных падарункаў (альбомаў, шкатулак, сурвэтак, ваз); 5) вырошчванне гародніны і кветак; 6) навучанне дзяцей у гуртках тэхнічнай і мастацкай творчасці, юных экалагаў, натуралістаў, народных умельцаў.

(Працяг будзе)